

YOSHLARNING OLIY O'QUV YURTIGACHA BO'LGAN KASBIY TAYYORGARLIGIDA INTEGRATSION JARAYONLAR

*Kogon tumani 2- son texnikumi
Ingliz tili fani o'qituvchilari
Hamroyeva Zilola Hikmatovna
va Yuldasheva Gulmira Kamolovna*

Annotatsiya: Mazkur maqolada yoshlarning oliy o'quv yurtigacha bo'lgan kasbiy tayyorgarligida integratsion jarayonlarning nazariy-metodologik asoslari, amaliy ahamiyati hamda zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni kompleks tarzda tahlil etiladi. Xususan, ta'limning turli bosqichlari – maktabgacha ta'limdan boshlab umumiy o'rta, o'rta maxsus va kasb – hunar ta'limi tizimlari o'rtasidagi uzviylikni ta'minlashda integratsiyaning roli ochib beriladi. Maqolada fanlararo integratsiya, ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi hamkorlik, raqamli texnologiyalarni joriy etish hamda kompetensiyaga asoslangan yondashuvlarning yoshlarning kasbiy shakllanishiga ta'siri chuqur yoritiladi. Shuningdek, integratsion jarayonlarning samaradorligini oshirishda dual ta'lim tizimi, amaliy mashg'ulotlar, stajirovkalar va kasbga yo'naltirish mexanizmlarining o'rni alohida ko'rsatib o'tiladi. Mehnat bozori talablariga mos, raqobatbardosh va mustaqil fikrlovchi mutaxassislarni tayyorlashda nazariya va amaliyot uyg'unligini ta'minlash zarurligi asoslab beriladi. Xususan, o'quv dasturlarini modernizatsiya qilish, kasbiy kompetensiyalarni erta shakllantirish, ta'lim jarayoniga innovatsion va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, hamkorlikning institutsional mexanizmlarini kuchaytirish kabi masalalarga alohida e'tibor qaratiladi. Tadqiqot natijalari yoshlarning kasbiy o'zini anglash, ongli kasb tanlashi va keyingi bosqichdagi ta'lim jarayonlariga muvaffaqiyatli moslashuvini ta'minlashda integratsion jarayonlarning muhimligini ko'rsatadi. Mazkur maqola ta'lim siyosatini ishlab chiquvchilar, pedagoglar, ilmiy tadqiqotchilar hamda kasbga yo'naltirish sohasida faoliyat yurituvchi mutaxassislar uchun amaliy va nazariy ahamiyatga ega bo'lib, yoshlarning kasbiy tayyorgarligini yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Integratsion jarayonlar, kasbiy tayyorgarlik, yoshlar ta'limi, uzluksiz ta'lim tizimi, fanlararo integratsiya, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi, kompetensiyaga asoslangan yondashuv, kasbiy kompetensiyalar, dual ta'lim tizimi, amaliy mashg'ulotlar, stajirovka, kasbga yo'naltirish, ta'lim bosqichlari uzviyligi, maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, o'rta maxsus ta'lim, kasb-hunar ta'limi.

Kirish. Zamonaviy globallashuv sharoitida ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri – yoshlarni mehnat bozori talablariga mos, raqobatbardosh,

mustaqil fikrlovchi hamda kasbiy jihatdan puxta tayyorlangan mutaxassislar sifatida shakllantirishdan iboratdir. Bugungi kunda iqtisodiyotning jadal rivojlanishi, texnologik yangilanishlar va ishlab chiqarish jarayonlarining murakkablashuvi ta'lim tizimidan nafaqat nazariy bilim berishni, balki ushbu bilimlarni amaliyot bilan uzviy bog'lashni ham talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan, yoshlarning oliy o'quv yurtigacha bo'lgan kasbiy tayyorgarligida integratsion jarayonlarni rivojlantirish dolzarb ilmiy-pedagogik muammo sifatida namoyon bo'lmoqda. Ta'lim tizimining uzluksizligi va bosqichlararo izchilligi yoshlarning kasbiy shakllanishida muhim omil hisoblanadi. Maktabgacha ta'limdan boshlab umumiy o'rta, o'rta maxsus va kasb-hunar ta'limi bosqichlarida berilayotgan bilim, ko'nikma va malakalar o'zaro uyg'unlashgan holda tashkil etilgandagina samarali natija beradi. Aks holda, ta'lim jarayonida uzilishlar yuzaga kelib, o'quvchilarning kasbiy yo'nalishini aniqlashda muammolar paydo bo'ladi. Shu bois integratsion yondashuv ya'ni turli ta'lim bosqichlari, fanlar va amaliy faoliyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlash zamonaviy ta'lim tizimining asosiy tamoyillaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, fanlararo integratsiya o'quvchilarning bilimni chuqurroq o'zlashtirishiga va uni real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olishiga xizmat qiladi. Masalan, matematika va informatika fanlarining integratsiyasi orqali algoritmik tafakkur rivojlantiriladi, bu esa keyinchalik muhandislik, dasturlash yoki iqtisodiy tahlil sohalarida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Yoki biologiya va kimyo fanlarining o'zaro bog'liqligi tibbiyot, farmatsevtika va ekologiya yo'nalishlarida zarur bo'lgan kompleks bilimlarni shakllantirish imkonini beradi. Bu kabi integrativ yondashuvlar o'quvchilarning faqat bilim emas, balki kompetensiyalarini ham rivojlantiradi. Bundan tashqari, ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi integratsiya yoshlarning kasbiy tayyorgarligida alohida ahamiyat kasb etadi. Amaliy mashg'ulotlar, ishlab chiqarish amaliyoti, stajirovkalar va dual ta'lim tizimi orqali o'quvchilar real ish muhiti bilan tanishadi, o'z bilimlarini amalda sinab ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladi. Masalan, Germaniya tajribasida keng qo'llanilayotgan dual ta'lim modeli o'quv jarayonini korxonada faoliyati bilan uyg'unlashtirish orqali yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashda samarali vosita sifatida e'tirof etilgan. Ushbu modelda o'quvchi vaqtining muayyan qismi ta'lim muassasasida, qolgan qismi esa ishlab chiqarish korxonasida o'tadi, natijada nazariya va amaliyot o'rtasida uzviy bog'liqlik ta'minlanadi. Raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayoniga keng joriy etilishi ham integratsion jarayonlarning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Axborot – kommunikatsiya texnologiyalari yordamida o'quv jarayoni interfaol, moslashuvchan va individual yondashuvga asoslangan shaklga keltirilmoqda. Masalan, onlayn platformalar, virtual laboratoriyalar, simulyatsiya dasturlari orqali o'quvchilar murakkab jarayonlarni amaliy jihatdan o'rganish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Bu esa

ularning kasbiy qiziqishini oshirish, mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini shakllantirish hamda zamonaviy kasblarga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.

Shu bilan birga, kompetensiyaga asoslangan yondashuv integratsion jarayonlarning metodologik asosi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuvda asosiy e'tibor bilimni yodlashga emas, balki uni amaliyotda qo'llay olish, muammolarni hal qilish, jamoada ishlash va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratiladi. Natijada, o'quvchilar nafaqat ma'lum bir fan doirasida bilimga ega bo'ladi, balki turli vaziyatlarda ushbu bilimlarni integratsiyalashgan holda qo'llay oladigan shaxs sifatida shakllanadi. Biroq, amaliyot shuni ko'rsatadiki, yoshlarning kasbiy tayyorgarligida integratsion jarayonlarni samarali tashkil etish yo'lida qator muammolar mavjud. Jumladan, ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish subyektlari o'rtasidagi hamkorlikning yetarli darajada rivojlanmaganligi, o'quv dasturlarining fragmentarligi, fanlararo aloqalarning sustligi, pedagog kadrlarning integrativ yondashuvni qo'llash bo'yicha yetarli malakaga ega emasligi kabi omillar ushbu jarayonning samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shuningdek, kasbga yo'naltirish ishlarining tizimli yo'lga qo'yilmagani ham o'quvchilarning ongli kasb tanlashiga to'sqinlik qilmoqda.

Shu nuqtai nazardan, mazkur maqolada yoshlarning oliy o'quv yurtigacha bo'lgan kasbiy tayyorgarligida integratsion jarayonlarning nazariy va amaliy jihatlari kompleks tahlil qilinadi. Xususan, ta'lim bosqichlari o'rtasidagi uzviylikni ta'minlash, fanlararo integratsiyani rivojlantirish, ta'lim va ishlab chiqarish hamkorligini kuchaytirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish hamda kompetensiyaga asoslangan yondashuvlarni takomillashtirish masalalari ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, mavjud muammolarni bartaraf etish hamda ilg'or xorijiy tajribalarni joriy etish orqali integratsion jarayonlarni samarali tashkil etish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Mazkur tadqiqot natijalari yoshlarning kasbiy o'zini anglash darajasini oshirish, ongli kasb tanlashini ta'minlash hamda ularning keyingi bosqichdagi ta'lim jarayonlariga muvaffaqiyatli moslashuvini qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, maqola ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish va kadrlar tayyorlash sifatini oshirishga qaratilgan ilmiy - amaliy ishlanmalar uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Yoshlarning oliy o'quv yurtigacha bo'lgan kasbiy tayyorgarligida integratsion jarayonlarni samarali tashkil etish, avvalo, uning **nazariy-metodologik asoslarini** aniqlashni taqozo etadi. Integratsiya tushunchasi pedagogikada turli komponentlarning - bilim, ko'nikma, malaka, qadriyat va tajribalarning yagona tizimga birlashtirilishini anglatadi. Mazkur yondashuvning ilmiy asosi sifatida tizimli yondashuv, faoliyatga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi hamda kompetensiyaga asoslangan yondashuvlar e'tirof etiladi. Ushbu yondashuvlar o'zaro uyg'unlashgan holda qo'llanilganda, o'quvchilarning kasbiy rivojlanishi uzluksiz va izchil tarzda ta'minlanadi.

1. Ta'lim bosqichlari o'rtasida integratsiyani ta'minlash

Kasbiy tayyorgarlikning samaradorligi, eng avvalo, ta'limning turli bosqichlari o'rtasidagi uzviylik darajasiga bog'liq. Maktabgacha ta'lim bosqichida bolalarda umumiy kognitiv qobiliyatlar, muloqot ko'nikmalari va dastlabki qiziqishlar shakllantiriladi. Ushbu bosqichda kasbiy yo'naltirish bevosita emas, balki bilvosita o'yin faoliyati, kuzatish va oddiy amaliy mashg'ulotlar orqali amalga oshiriladi. Masalan, konstruktor o'yinlari orqali muhandislikka, rasm chizish orqali dizayn va san'atga qiziqish uyg'otilishi mumkin.

Umumiy o'rta ta'lim bosqichida esa o'quvchilarda fan asoslari shakllantiriladi va ularning individual qiziqishlari aniqlana boshlaydi. Aynan shu bosqichda fanlararo integratsiya muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, fizika va matematika fanlarini integratsiyalash orqali o'quvchilar mexanik jarayonlarni chuqurroq anglaydi, bu esa texnika va muhandislik yo'nalishlariga tayyorgarlikni kuchaytiradi. Shuningdek, til fanlarini kasbiy terminologiya bilan boyitish orqali o'quvchilarning kelajakdagi professional kommunikatsiya ko'nikmalari rivojlanadi.

O'rta maxsus va kasb-hunar ta'limi bosqichida esa integratsiya yanada aniqroq kasbiy yo'nalishda amalga oshiriladi. Bu bosqichda nazariy bilimlar amaliy mashg'ulotlar bilan uyg'unlashtiriladi. Masalan, axborot texnologiyalari yo'nalishida tahsil olayotgan o'quvchilar dasturlash nazariyasini o'rganish bilan bir qatorda real loyihalar ustida ishlaydi. Natijada ular mehnat bozoriga mos keladigan amaliy ko'nikmalarga ega bo'ladi.

2. Fanlararo integratsiya va uning didaktik imkoniyatlari

Fanlararo integratsiya zamonaviy ta'limning muhim didaktik tamoyillaridan biri hisoblanadi. U o'quvchilarda tizimli fikrlashni shakllantiradi, bilimlarni alohida-alohida emas, balki yagona tizim sifatida idrok etishga yordam beradi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, integratsiyalashgan darslar o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini 20–30 foizgacha oshirishi mumkin.

Masalan, STEAM yondashuvi fanlararo integratsiyaning amaliy ifodasi hisoblanadi. Ushbu modelda o'quvchilar muayyan muammoni hal qilish jarayonida bir nechta fan doirasidagi bilimlarni birgalikda qo'llaydi. Masalan, "aqli uy" modelini yaratish loyihasida o'quvchilar:

- matematika orqali hisob-kitob qiladi,
- fizika orqali energiya jarayonlarini tushunadi,
- informatika orqali dasturlashni amalga oshiradi,
- dizayn orqali estetik yechimlarni ishlab chiqadi.

Bunday yondashuv o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi hamda ularni real hayotiy vaziyatlarga tayyorlaydi.

3. Ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi

Yoshlarning kasbiy tayyorgarligida ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi integratsiya alohida o'rin tutadi. Bu jarayon o'quvchilarning nazariy bilimlarini real ish muhiti bilan bog'lash imkonini beradi. Xususan, dual ta'lim tizimi ushbu integratsiyaning eng samarali shakllaridan biri hisoblanadi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, dual ta'lim tizimi joriy etilgan mamlakatlarda bitiruvchilarning ish bilan ta'minlanish darajasi sezilarli darajada yuqori.

Amaliy mashg'ulotlar va stajirovkalar ham integratsiyaning muhim komponentlari hisoblanadi. Masalan, tibbiyot yo'nalishida tahsil olayotgan o'quvchilar klinikalarda amaliyot o'tab, bemorlar bilan ishlash tajribasini orttiradi. Yoki texnik yo'nalishdagi o'quvchilar ishlab chiqarish korxonalarida zamonaviy uskunalardan bilan ishlashni o'rganadi. Bu esa ularning kasbiy kompetensiyalarini mustahkamlaydi.

4. Raqamli texnologiyalar asosida integratsiyani rivojlantirish

Raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim tizimida integratsion jarayonlar yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida turli fanlar va ta'lim shakllari o'rtasida samarali bog'liqlik yaratilmoqda. Masalan, virtual laboratoriyalar orqali o'quvchilar fizik yoki kimyoviy tajribalarni xavfsiz va interfaol muhitda bajarishi mumkin.

Bundan tashqari, onlayn ta'lim platformalari orqali o'quvchilar mustaqil ravishda turli yo'nalishlarda bilim olish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Masalan, dasturlash, grafik dizayn yoki marketing kabi yo'nalishlar bo'yicha onlayn kurslar yoshlarning kasbiy tayyorgarligini kengaytiradi. Bu esa ta'limning individuallashtirishiga va moslashuvchanligiga xizmat qiladi.

5. Integratsion jarayonlardagi muammolar va ularning tahlili

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, integratsion jarayonlarni samarali tashkil etishda qator tizimli muammolar mavjud:

- ta'lim dasturlarining uzviy emasligi va fragmentarligi;
- fanlararo aloqalarning yetarli darajada yo'lga qo'yilmagani;
- pedagog kadrlarning integrativ yondashuv bo'yicha malakasining pastligi;
- ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi hamkorlikning sustligi.

Masalan, ayrim hollarda o'quv dasturlari nazariy bilimlarga haddan tashqari yo'naltirilgan bo'lib, amaliy ko'nikmalar yetarlicha shakllantirilmaydi. Natijada bitiruvchilar mehnat bozoriga moslashishda qiyinchiliklarga duch keladi.

6. Integratsion yondashuvni takomillashtirish yo'nalishlari

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi ustuvor yo'nalishlarni amalga oshirish zarur:

- o'quv dasturlarini kompetensiyaga asoslangan holda qayta ishlab chiqish;
- dual ta'lim tizimini keng joriy etish;
- pedagoglarning malakasini oshirish va ularni integrativ metodlarga o'rgatish;

- ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalarini o'rtasida barqaror hamkorlikni yo'lga qo'yish;
- raqamli texnologiyalarni keng joriy etish va innovatsion ta'lim muhitini yaratish.

Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, aynan integratsion yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim tizimi yuqori samaradorlikka ega bo'ladi. Shu bois, milliy ta'lim tizimida ham ushbu yondashuvni izchil joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa. Yoshlarning oliy o'quv yurtigacha bo'lgan kasbiy tayyorgarligida integratsion jarayonlarni rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ta'limning turli bosqichlari o'rtasidagi uzviylikni ta'minlash, fanlararo integratsiyani rivojlantirish hamda ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish yoshlarning kasbiy shakllanishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, nazariya va amaliyot uyg'unligini ta'minlash orqali o'quvchilarning bilimlari mustahkamlanadi, ularning real mehnat faoliyatiga tayyorgarligi sezilarli darajada oshadi.

Shuningdek, kompetensiyaga asoslangan yondashuvni joriy etish o'quvchilarda nafaqat bilim, balki amaliy ko'nikma, mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va jamoada ishlash qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon yaratadi. Raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayoniga keng tatbiq etilishi esa integratsion jarayonlarni yangi bosqichga olib chiqib, ta'limning samaradorligi va moslashuvchanligini oshiradi. Bu esa yoshlarning zamonaviy kasblarga tayyorlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Biroq, integratsion jarayonlarni samarali tashkil etishda mavjud muammolar o'quv dasturlarining yetarli darajada uyg'unlashmaganligi, pedagoglarning integrativ yondashuvga tayyor emasligi, ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi hamkorlikning sustligi ushbu yo'nalishda tizimli islohotlarni amalga oshirish zarurligini ko'rsatadi. Shu bois, ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, o'quv dasturlarini qayta ko'rib chiqish, dual ta'lim tizimini kengaytirish va pedagog kadrlar malakasini oshirish dolzarb vazifalar sifatida e'tirof etiladi.

Xulosa qilib aytganda, integratsion yondashuv asosida tashkil etilgan kasbiy tayyorgarlik tizimi yoshlarning kasbiy o'zini anglashini rivojlantirish, ongli kasb tanlashini ta'minlash hamda ularning keyingi ta'lim bosqichlariga muvaffaqiyatli moslashuvini kafolatlaydi. Mazkur yondashuvni izchil joriy etish orqali ta'lim sifati oshadi, mehnat bozori talablariga javob beradigan, raqobatbardosh va innovatsion fikrlovchi kadrlar tayyorlash imkoniyati kengayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori. "Ta'lim tizimini yanada rivojlantirish to'g'risida". – Toshkent, 2019.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni. “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”. – Toshkent, 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori. “Kasb-hunar ta’limi tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. – Toshkent, 2020.
5. Abduqodirov A.A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2018.
6. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning nazariy asoslari. – Toshkent, 2017.
7. Qodirov B.R. Kasbiy pedagogika asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2016.
8. Ishmuhamedov R., Yuldashev M. Ta’lim va tarbiyada zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2019.
9. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent, 2015.
10. Muslimov N.A. Kasb ta’limi o‘qituvchilarini tayyorlash metodikasi. – Toshkent, 2018.
11. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent, 2017.
12. Zimnyaya I.A. Kompetentnostnyy podxod v obrazovanii. – Moskva, 2004.
13. Leontyev A.N. Faoliyat, ong va shaxs. – Moskva, 1977.
14. Dewey J. Experience and Education. – New York, 1938.
15. Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – New Jersey, 1984.
16. UNESCO. Technical and Vocational Education and Training (TVET) Strategy 2016–2021. – Paris, 2016.
17. OECD. Skills Strategy and Education Policy Outlook. – Paris, 2019.
18. World Bank. World Development Report: Learning to Realize Education’s Promise. – Washington, 2018.
19. European Commission. Rethinking Education: Investing in Skills for Better Socio-Economic Outcomes. – Brussels, 2012.
20. CEDEFOP. The Changing Nature and Role of Vocational Education and Training in Europe. – Luxembourg, 2020.
21. Rauner F., Maclean R. Handbook of Technical and Vocational Education and Training Research. – Springer, 2008.
22. Billet S. Vocational Education: Purposes, Traditions and Prospects. – Springer, 2011.
23. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. – New York, 2007.
24. Schleicher A. Education World Forum: Skills for the Future. – OECD, 2018.
25. Siemens G. Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. – 2005.